

РАЗВОЈ СЕОСКОГ ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ - УГЛЕДНИ ПРИМЕР ЗА СЕЛА СРБИЈЕ

М.М. Шеварлић¹, Златана Петровић²

Резиме. Сеоски туризам и у Србији све више постаје једна од значајнијих и профитабилнијих допунских активности, а у успешнијим сеоским домаћинствима и њихова основна економска делатност.

Поред планинске варошице и излетишта Рудник, неколико села (Коштунићи, Трудељ, Брусница, Клатичево, Леушићи, Гојна Гора, Велереч, ...) стекло је имиџ препознатљивих туристичких дестинација. Њихови резултати потврђују лидерску позицију општине Горњи Милановац у Моравичком округу и репспектабилност у понуди сеоског туризма Србије.

У раду су приказани основни показатељи развоја сеоског туризма у општини Горњи Милановац (број регистрованих домаћинстава, категорисаних соба, лежајева и гостију; остварени приход), са посебним освртом на период 2002-2009. године.

На основу резултата истраживања за општину Горњи Милановац урађена је и процена потенцијала сеоског туризма у Републици Србији.

Кључне речи: сеоски туризам, општина Горњи Милановац, смањење сиромаштва, одрживи развој села, социо-економски значај, процена потенцијала сеоског туризма у Србији.

1. Увод

У општини Горњи Милановац, као и у Републици Србији, доминирају домаћинства која располажу са газдинствима релативно мале површине. Будући да неаграрне делатности као произвођачи инпута и средстава рада у

¹ Др Миладин М. Шеварлић, ред. проф., Пољопривредни факултет Универзитета у Београду, 11080 Београд-Земун, Немањина 6; www.agrif.bg.ac.rs, milsevar@eunet.rs

² Златана Петровић, Самостални саветодавац за сеоски туризам, Удружење предузетника у сеоском туризму Србије, zlatanap@ptt.rs

пољопривреди све више учествују у структури вредности пољопривредне производње, ситни пољопривредници су принуђени да додатне изворе прихода за егзистенцију чланова домаћинства све више обезбеђују радом ван свог газдинства или из активности „око пољопривреде“ на свом газдинству.³

С обзиром да је у Србији током транзиционог периода по различитим основама без посла остао велики број радника у приватизованим и фирмама које су ликвидирани,⁴ као и да је светска економска криза додатно утицала на (не)могућност запошљавања сеоског становништва у неаграрним делатностима и у градовима, све већи број домаћинстава у селима почео је да користи расположиве природне, стамбене и пољопривредне ресурсе да би извршили диверзификацију својих активности и бавили се и сеоским туризмом као додатном делатношћу. Циљ таквих активности је смањење сиромаштва сеоског становништва и њихових домаћинстава о чему у нашој агроекономској литератури постоје различити показатељи.⁵

Циљ рада је афирмација резултата остварених у развоју сеоског туризма на подручју општине Горњи Милановац, који су доминантни у овом виду туризма на подручју Моравичког округа и респектабилни у Србији.

Предмет рада је утврђивање стања сеоског туризма у општини Горњи Милановац и, на бази њих, процена потенцијала овог вида туристичких услуга у Србији.

³ О неконкурентности српске пољопривреде у условима глобализације производње и либерализације трговине, као и о значају сеоског туризма – више у радовима: Шеварлић М. (2000-е); Тодоровић М., Шеварлић М., Бјелиј С. (2003); Шеварлић М. (2003); Шеварлић М. (2006-а); Шеварлић М. (2006-б); Шеварлић М., Николић М. (2006); Шеварлић М. (2007); Веселиновић Б., Шеварлић М., Тодоровић М. (2007).

⁴ Само у периоду 2001-2008. године у Србији је без посла остало преко 400 хиљада радника, од чега највише у пољопривреди (преко 62 хиљаде) и текстилној индустрији (око 67 хиљада радника) – које су значајније заступљене и у привредној структури општине Горњи Милановац.

⁵ Према истраживању Богданов Наталије (2008), чак 41% анкетираних домаћинстава у руралним подручјима наводи да је њихов животни стандард „лош“ или „веома лош“. Према истраживању УНДП (Живков Г., 2010), у Србији испод линије сиромаштва живи 53,4% пољопривредника, а испод линије глади чак 38,7% сеоског становништва. Међутим, према публикацији „Сиромаштво у Србији, 2008-2010“ (РЗС, 2010), иако се сеоско становништво не може поистоветити са пољопривредницима, „само“ је 13,6% становништва са ванградског подручја (руралног – напомена ММШ) сиромашно односно „живи испод апсолутне линије сиромаштва“ (њихова потрошња у 2010. години била је испод 8.544 РСД месечно по потрошачкој јединици) и значајно је веће него у градском подручју (5,7%).

Извори података који су анализирани у овом раду, поред статистичких публикација и датотека, су расположиви подаци туристичких организација општине Горњи Милановац и Републике Србије.

Поред статистичких метода за израчунавање и компарацију одговарајућих показатеља развоја сеоског туризма у општини Горњи Милановац, Моравичком округу и Републици Србији, у раду су коришћени метод анализе садржаја публикација и других расположивих извора информација, процене потенцијала овог вида туризма у Србији и метод синтезе при формулисању одговарајућих закључака.

2. Развој сеоског туризма у општини Горњи Милановац

Развој сеоског туризма у општини Горњи Милановац заснива се на природним, историјским, културним и демографским ресурсима расположивим у већем броју села, као што су:

- засеок Савинац, кроз који је, по легенди, прошао Свети Сава и где се „и данас, у камену, види отисак копита његовог коња“,⁶ у коме је кнез Милош Обреновић 1819. године подигао своју прву задужбину (цркву Свети Сава) у спомен кнегињи Љубици;
- село Враћевшница са истоименим манастиром из XV века, са три конака и ризницом из XVIII века, као и конаком кнеза Милоша Обреновића који је до пресељења у Крагујевац (1819) био привремена „престоница“ устаничке Србије;
- село Таково као историјски комплекс Другог српског устанка из 1815. године (Таковски грм, црква брванара у којој је прота Мелентије Павловић причестио устанике, споменик Устанку из 1887. године и Музеј Другом српском устанку);
- побрђа планине Рудник која је 1922. године проглашена за ваздушну бању,⁷ када је започело и издавање соба, а касније и кућа за смештај гостију; ...

После Ибарске магистрале изграђене током 1960-их, изузетно динамичан привредни развој општине Горњи Милановац у наредне две деценије (1970-их и 1980-их), омогућио је изградњу мреже сеоских путева и нове велике куће у домаћинствима радника који су радили у градским

⁶ <http://www.togm.org.rs/takovo/index.htm>

⁷ Решење Министарства народног здравља Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. http://www.rudnik.in.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=7

фирмама а живели на селу, као и бројне викендице на Руднику и у другим селима – често престижне и изнад објективних потреба за повремени смештај чланова домаћинства њихових власника. Тиме су обезбеђени неопходна путна инфраструктура и већи број објеката за смештај гостију у данашњим дестинацијама сеоског туризма у рудничко-таковском крају. У том периоду као туристичке дестинације доминарају Рудник⁸ - стално стециште туриста и родитеља који током викенда посећују своју децу у београдском дечијем одмаралишту (отворено 1956. а у 2002. години евидентирало милионито дете на рекреативној настави), као и Таково, Савинац и Враћевшница – стална маршрута у програмима ђачких и других екскурзија. Зато је на подручју Рудника и данас највећи број регистрованих домаћинстава (22 или 27,5%), соба (64 или 23,3%) и лежаја (136 или 23,8%) у укупно расположивим капацитетима сеоског туризма на подручју општине Горњи Милановац (Табела 1).

Табела 1. Капацитети за смештај туриста у домаћинствима регистрованим за сеоски туризам и њихова удаљеност од Горњег Милановца

Р. број	Насеље	Домаћинства		Собе		Лежајеви		Удаљеност (км) од Г. Милановца
		број	%	број	%	број	%	
1.	Рудник	22	27,5	64	23,3	136	23,8	15
2.	Коштунићи	12	15,0	29	10,5	55	9,6	38
3.	Трудель	4	5,0	23	8,4	45	7,9	30
4.	Брусница	2	2,5	17	6,2	34	5,9	3
5.	Гојна Гора	2	2,5	10	3,6	21	3,7	49
6.	Прањани	2	2,5	3	1,1	6	1,0	40
7.	Клатичево	3	3,8	13	4,7	30	5,2	7
8.	Луњевица	2	2,5	4	1,5	7	1,2	3
9.	Семедраж	2	2,5	6	2,2	14	2,4	5
10.	Леушићи	2	2,5	17	6,2	33	5,8	34
11.	Богданица	1	1,3	2	0,7	4	0,7	49
12.	Савинац	2	2,5	6	2,2	11	1,9	13
13.	Велереч	5	6,3	14	5,1	29	5,1	6
14.	Грабовица	1	1,3	3	1,1	8	1,4	6
15.	Угриновци	1	1,3	3	1,1	6	1,0	22
16.	Бело Поље	2	2,5	7	2,5	17	3,0	18
17.	Брђани	1	1,3	11	4,0	25	4,4	9
18.	Враћевшница	3	3,8	12	4,4	26	4,5	20

⁸ Више о туристичким потенцијалима Рудника у раду Тодоровић А. (2007) и публикацијама и презентацијама Туристичке организације и општине Горњи Милановац.

19.	Мајдан	3	3,8	12	4,4	25	4,4	8
20.	Јабланица	1	1,3	3	1,1	8	1,4	6
21.	Горњи Бранетићи	1	1,3	3	1,1	8	1,4	30
22.	Љеваја	3	3,8	6	2,2	11	1,9	14
23.	Каменица	1	1,3	3	1,1	5	0,9	40
24.	Неваде	1	1,3	3	1,1	6	1,0	3
25.	Ручићи	1	1,3	1	0,4	2	0,3	10
Укупно		80	100,0	275	100,0	572	100,0	-

Извор: Туристичка организација општине Горњи Милановац, стање 11.01.2010. године. Преузето из рада Шеварлић М., Петровић З. (2010)

Плански приступ развоју сеоског туризма у општини Горњи Милановац започео је 1997. године реализацијом пројекта „Интегрални рурални развој региона Сувобор“, по коме је село Коштунићи одређено за центар модерног агропривредног, туристичког и еколошког локалног развоја. То је, према сазнањима аутора, и једино село у Србији за чији дугорочни развој је био формиран и више година је функционисао научно-стручни савет у чијем саставу су били специјалисти за различите аспекте локалног руралног развоја (агрономи, технолози, економисти, агроекономисти, архитекте, еколози, правници, културолози, уметници, војни стручњаци, новинари, ...). Резултат вишегодишњих активности и значајних финансијских улагања био је очигледан демографски, урбанистички, привредни, социјални, туристички и еколошки препород Коштунића и околних села, али и грађевинских и агропрехрамбених фирми у Горњем Милановцу и Чачку.⁹ И поред одустајања од финализације овог пројекта због „нерегулисаних имовинско-правних односа“, Коштунићи су и данас (са етно кућом „Анђелија Мишић“, кафаном „Равна Гора“, „Вајатима“, етнографским музејом „Продановића магаза“, музејом посвећеним војводи Живојину Мишићу и Сувоборској битки, спортским теренима, атријумом за културне манифестације и првом фазом изградње новог хотела), после варошице Рудника, село са највећим бројем регистрованих домаћинстава (12 или 15,0%) и категорисаних соба (29 или 10,5%) и лежаја (55 или 9,6%) у укупно расположивим капацитетима сеоског туризма у општини Горњи Милановац (Табела 1).

Данашња институционализација туризма (и његовог најдинамичнијег сегмента - сеоског) као значајне делатности у привредном развоју општине Горњи Милановац обезбеђена је синергијом следећих активности:

⁹ Више о реализацији Пројекта „Интегрални рурални развој региона Сувобор“ у радовима: Шеварлић М., 2000-а, 2000-б, 2000-ц и 2000-е; Ђордан С., Шеварлић М., Закић З., 2000; Тодоровић М., Шеварлић М., Бјелиј С., 2003. и Шеварлић М., Петровић З. (2010).

- формирањем општинске Туристичке организације (2000), која је доминантан део својих активности посветила едукацији, организовању и институционалној подршци сеоским домаћинствима;
- усвајањем „Стратегије одрживог развоја туризма у општини Горњи Милановац“ (2006), у којој је посебно обрађен стално растући сеоски туризам; и посебно
- укључивањем општине Горњи Милановац у групу од пет општина у централној Србији чији се развој сеоског туризма суфинансира средствима пројекта „Одрживи туризам у функцији руралног развоја“, који, уз финансијску подршку Владе Краљевине Шпаније, реализује пет агенција Уједињених нација (UNWTO, FAO, UNDP, UNICEF и UNEP), у партнерству са Министарством економије и регионалног развоја РС, Министарством пољопривреде, шумарства и водопривреде РС и Туристичком организацијом Србије.

Захваљујући таквом развоју, сеоски туризам је заживео у 25 од укупно 63 насеља у општини Горњи Милановац у којима 80 регистрованих сеоских домаћинстава располаже са укупно 572 лежаја (318 прве и 180 друге категорије). То значи да регистрована сеоска домаћинства, према подацима из Табеле 2, располажу просечно са 3,44 категорисане собе или са 7,15 лежајева, што указује да су собе у просеку двокреветне (2,08 лежаја по соби).

Посебно треба истаћи да су скоро сва села повезана асфалтираним путевима са седиштем општине и да су релативно близу (од 3 до 49 км) Горњем Милановцу, што омогућава и организовање полудневних или једнодневних излета туриста до седишта општине или других села и упознавање са богатством укупне туристичке понуде у рудничко-таковском крају, као и посете туристичким дестинацијама у суседним општинама (Аранђеловац, Топола, Крагујевац, Кнић, Чачак, Пожега, Ваљево, Љиг).

Прилазни путеви до већине домаћинстава регистрованих за сеоски туризам су асфалтирани, а до мањег броја домаћинстава удаљенијих од главних сеоских саобраћајница су насути – чиме је омогућен несметан приступ туриста аутомобилима и другим превозним средствима до дворишта свих домаћинстава.

Сва домаћинства регистрована за сеоски туризам имају електричну енергију, телефон, обезбеђену воду и на одговарајући начин решено питање канализације, чиме су обезбеђени основни инфраструктурни услови за бављење сеоским туризмом, али су за одржавање постојеће и изградњу нове комуналне инфраструктуре потребна стална и значајна улагања.

Према просторној дистрибуцији домаћинстава регистрованих за сеоски туризам и њиховим расположивим смештајним капацитетима за туристе, рудничко-таковски крај се може поделити на три групе сеоских дестинација (Табела 1):

- два насеља са од раније и шире препознатљивим туристичким имицом (Рудник и Коштунићи), која су у дужем временском периоду значајније улагала у развој овог вида туризма и у којима се налази 26 или 32,5% регистрованих домаћинстава и највећи део укупних смештајних капацитета у општини Горњи Милановац (131 или 47,6% категорисаних соба са 272 или 43,2% броја лежајева);
- осам села са растућим туристичким имицом (Трудељ, Брусница, Клатичево, Леушићи, Велереч, Брђани, Мајдан и Враћевшница), у којима постоје етно-насеља („Галетово сокаче“ у Брђанима и „Рајски конаци“ у Леушићима) или насеља са три и више регистрованих домаћинстава која располажу са укупно преко 25 лежајева за смештај више породица или релативно бројнијих група туриста, која имају 23 или 28,8% регистрованих домаћинстава са 119 или 43,3% категорисаних соба и 247 или 38,8% укупног броја лежајева расположивих за овај вид туризма у општини Горњи Милановац; и
- осталих 14 села која располажу са укупно мање од 25 лежајева у свом насељу и у којима се „пелцер“ овог вида туризма „примио“ код једног, два или највише три домаћина (Гојна Гора, Прањани, Луњевица, Семедраж, Савинац, Грабовица, Угриновци, Бело Поље, Јабланица, Горњи Бранетићи, Љеваја, Каменица, Неваде, Ручићи), која имају највећи број регистрованих домаћинстава (31 или 38,8%), али са релативно малим учешћем у укупно расположивим смештајним капацитетима у категорисаним објектима за сеоски туризам на подручју општине Горњи Милановац (25 или 9,1% соба, односно 53 или 18,0% лежајева).

Препознатљивост имица сеоских туристичких дестинација у општини Горњи Милановац потврђују:

- већ устаљене посете туриста из иностранства (Норвешка, Италија, ...);
- бројна признања, међу којима посебно истичемо највеће годишње признање „Туристички цвет“, које је 2003. године Туристичка организација Србије доделила етно-селу Коштунићи за резултате остварене у развоју сеоског туризма;
- афирмативни прикази у различитим средставима информисања (новине, радио, ТВ, сајтови);

- презентација фотографија и информација о капацитетима већине сеоских домаћинстава из ових села на www.selo.co.rs - годишње га прегледа више од 130.000 посетилаца, а посредством истог преко 30% туриста пронађе своје домаћине у селима на подручју општине Горњи Милановац;
- проспект „Одмор у селу – општина Горњи Милановац“ (2007) и проспект и филм „Сеоски туризам општине Горњи Милановац“ (Петровић Златана, 2008), који су изузетно запажени на сајмовима туризма у Београду и Новом Саду и добили су високе оцене стручњака из ове области;
- чињеница да је Министарство за економију и регионални развој РС - Сектор туризма, доделило 50% бесповратних средстава за израду пропагандног филма и проспекта о сеоском туризму који ће Туристичка организација општине Горњи Милановац користити у наредним промотивним активностима, док је Туристичка организација Србије финансијски помогла израду филма на енглеском језику, за потребе промоције сеоског туризма у иностранству;
- заједнички наступ Туристичке организације општине Горњи Милановац и партнерских организације из пет општина (Чачак, Краљево, Рашка, Крушевац и Топола) које су, под слоганом „Заједно кроз векове“, наступале три године на сајмовима туризма у Београду и Новом Саду;
- значајна признања на међународним сајмовима туризма у Београду („Авалски торањ“ – 2006. и награда за успешан наступ, опремљеност штанда и пропагандни материјал „Регионални наступ шест општина“ - 2008) и Новом Саду („Добар дизајн“ – 2007).

Посебно треба истаћи да су сеоски домаћини са подручја општине Горњи Милановац користили и подстицајна средства Министарства пољопривреде за развој сеоског туризма у износу од 1,762.788 динара у 2006. и 991.598 динара у 2008. години, односно збирно 2,754.386 динара.¹⁰ По том основу општина Горњи Милановац заузима лидерску позицију са 44,1% од укупно 6,244.367 динара расподељених подстицаја за инвеститоре у сеоски туризам на подручју Моравичког округа, а са 3,0% од укупно 91,580.215 динара расподељених средстава у Републици Србији ова општина рангирана је на релативно високом 12 месту.

Стабилан и дугорочни развој сеоског туризма посебно је важан за домаћинства са млађим члановима, који су се определили да живе у сеоским

¹⁰ Анализа буџетске подршке развоју сеоског туризма у Србији и диверсификацији економских активности на селу (2006-2008), Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде РС - Сектор за рурални развој, 2009.

домаћинствима и да раде на сопственим пољопривредним газдинствима или у делатностима које се одвијају у сеоским насељима.

Међутим, одрживи туризам подразумева да се свеколике туристичке активности развијају у складу са потребама туриста до границе одрживог коришћења расположивих ресурса и интереса сеоске и општинске или регионалне заједнице. Зато при оцени одрживости развоја сеоског туризма у општини Горњи Милановац посебну пажњу треба посветити свестранијем сагледавању не само позитивних већ и могућих негативних ефеката најављене национално значајне инвестиције у изградњу аутопута Београд – Пожега, посебно у погледу еколошких и других последица са планираном трасом на свега 300 м од Меморијалног комплекса „Таковски устанак“ и пресецањем села Савинац као дестинације перспективне за развој овог вида туризма у рудничко-таковском крају.¹¹

3. Привредни значај сеоског туризма у општини Горњи Милановац

Динамично повећање расположивих капацитета за сеоски туризам (2002-2009) указује на пораст заинтересованости и повећање економског и социјалног значаја овог вида туристичке делатности сеоских домаћинстава у општини Горњи Милановац. Захваљујући томе, ова општина је одржала и појачала лидерску позицију у развоју сеоског туризма на подручју Моравичког округа – 54,4% укупно регистрованих сеоских домаћинстава и 44,1% њихових укупно расположивих лежајева, односно потврдила респектабилност ових дестинација сеоског туризма међу 64 анализираних општине у Републици Србији – 8,4% укупно регистрованих домаћинстава и 9,9% укупног броја лежајева (Табела 2).

Упоредо са повећањем расположивих капацитета, у општини Горњи Милановац остварено је стално и динамично повећање броја ноћења у домаћинствима која се баве сеоским туризмом: са око 10.000 ноћења у 2007. на око 15.000 ноћења у 2009. години, односно за око 5.000 ноћења или за 50%. То указује да села рудничко-таковског краја постају све значајнија дестинација у туристичкој понуди Србије.

Према процени аутора, вредност услуга смештаја у ових 80 домаћинстава регистрованих за сеоски туризам у 2009. години износила је око 230.000 евра, што значи да је свако домаћинство само по том основу остварило приход од 2.875 € годишње, односно 240 € месечно.

¹¹ О томе је, у форми одборничког питања, расправа започета и на седници Скупштине општине Горњи Милановац. Више у чланку: *Променити трасу аутопута до Црне Горе*, е-карџа, 10.04.2010.

Табела 2. Број сеоских домаћинстава регистрованих за сеоски туризам и расположивих лежајева по општинама у Моравичком округу и Р. Србији

Општина	Домаћинства	Лежајеви
Лучани	34	222
Ивањица	28	332
Чачак	5	25
Горњи Милановац	80	572
Моравички округ	147	1.298
Република Србија*	951	5.762

* Приказани показатељи о капацитетима сеоског туризма у Републици Србији се односе само на 426 села у 64 општине из централне Србије и АП Војводине, ТОС, март 2010. године.

Поређењем процењене вредности услуга 80 сеоских домаћинстава регистрованих за сеоски туризам и вредности производње важнијих пољопривредних производа које су у у општини Горњи Милановац произвела 7.702 индивидуална пољопривредна газдинства – колико их је евидентирано према Попису домаћинстава која поседују газдинство обављеном у 2002. години, може се закључити да је економски значај овог вида туризма сразмеран вредности од укупне годишње производње остварене у истраживаној општини: 9% кромпира или 10% шљива или 30% пшенице или 34% јабука.¹²

На привредни значај сеоског туризма у општини Горњи Милановац, поред вредности прихода за услуге смештаја, указују и приходи по основу повећања:

- запослености чланова сеоских домаћинстава ангажованих у пружању услуга туристима у њиховом „дворишту“,
- пласмана сопствених пољопривредно-прехранбених производа (хране и пића) у њиховој „кући“ за исхрану гостију и „за понети“ по завршетку одмора – без губитка времена и додатних транспортних и пијачних трошкова за њихов евентуални пласман ван газдинства,
- промета прехранбених и непрехранбених роба у сеоским продавницама за потребе додатне потрошње по основу пружања услуга гостима у сеоским домаћинствима, као и

¹² Обрачун аутора на основу података из публикације *Општине у Србији 2009*, РЗС, Београд.

- прихода од различитих ванпансионских услуга у домаћинствима, селу и широј локалној заједници, што није обухваћено истраживањима у овом раду.

4. Процена економских потенцијала сеоског туризма у Србији

Сеоски туризам добија све већи значај у развоју руралних подручја Србије, што потврђују и следеће чињенице:

- формирање образовних профила за стручњаке сеоског туризма и укључивање сеоског туризма као наставне дисциплине и на пољопривредним факултетима у Новом Саду и Београду;
- (коначно) одржавање Првог конгреса сеоског туризма Србије (Крагујевац, 2010);
- бројни радови о развоју сеоског туризма у нашој земљи, који указују превасходно на расположиве (а недовољно искоришћене) потенцијале за развој ове делатности на руралним подручјима.

Међутим, релативно мали број радова о сеоском туризму садржи егзактније квантитативне показатеље о економској и другим користима од сеоског туризма у односу на пољопривредну производњу на одређеној сеоској туристичкој дестинацији – што је у фокусу овог рада. Такве показатеље не садрже чак ни радови објављени у Економици пољопривреде – једином нашем часопису из области агроекономије коме је ресорно министарство признало ранг међународног научног часописа, као што су радови који су у форми *Case Study* за поједине општине (Кнић – Вујовић Славољуб, 2006); Суботица - Чордаш Роберт, 2006), округе (Јужнобачки - Гајић Тамара, Ђурица Нина, Бошковић Татјана, 2010) или шире сеоске туристичке дестинације – доминантно Војводине (Вујовић Славољуб, 2007; Мухи Бела, 2010; Гајић Тамара, Ђурица Нина, Бошковић Татјана, 2010; ...) и уобичајено Србије (Вуковић Предраг и сар., 2007; Поповић Весна, Миловановић Милош, Томић Данило, 2008; Хамовић Владана, Цвијановић Драго, Бошковић Десимир, 2009; Ђенадић Мирољуб, 2010; Деђански Стевица, Пузић Горан, 2010).

Процена економских потенцијала сеоског туризма у Србији (Табела 3), под претпоставком да у свим општинама показатељи привредног значаја овог вида туризма буду као у општини Горњи Милановац, урађена је на основу учешћа домаћинстава регистрованих за сеоски туризам у укупном броју домаћинстава која поседују индивидуално пољопривредно газдинство (1,04%) и оствареног годишњег прихода регистрованих домаћинстава од сеоског туризма (2.875 €).

Табела 3. Процена економских потенцијала сеоског туризма у Србији

Подручје	Број домаћинстава		Учешће (%)*	Остварен приход од СТ (€)	
	за СТ	са ИПГ		по домаћинству	свега
Горњи Милановац	80	7.702	1,04	2.875	230.000
Република Србија**	8.100	778.891	1,04	2.875	23.287.500

* Учешће домаћинстава регистрованих за сеоски туризам (СТ) у укупном броју домаћинстава која поседују индивидуално пољопривредно газдинство (ИПГ)

** без података за АП Косово и Метохију.

Извор: Обрачун аутора на основу података из Табеле 2. и

Пописа 2002, књига 2 – Пољопривредна газдинства по општинама.

На основу претходног, може се истаћи да процена прихода од сеоског туризма у Србији – на садашњем нивоу развијености и заступљености – износи преко 23 милиона евра, односно око 4% од укупно око 600 милиона евра прихода од туризма у нашој земљи у 2009. години.¹³

7. Закључак

Сеоски туризам у рудничко-таковском крају има дугу и богату традицију и заснива се на расположивим природним, историјским, културним и демографским ресурсима. Организован и свестранији развој сеоског туризма у општини Горњи Милановац започео је крајем XX и у првој деценији XXI века.

Привредни значај сеоског туризма у рудничко-таковском крају потврђује опредељеност 80 регистрованих домаћинстава у 25 села, која располажу са 275 категорисаних соба и 572 лежаја. Значај и конкурентност сеоског туризма у општини Горњи Милановац потврђује и њена лидерска позиција у укупно расположивим капацитетима за овај вид туризма у Моравичком округу (54,5% регистрованих домаћинстава и 44,1% категорисаних лежајева), као и респектабилно учешће истраживане дестинације у одговарајућим сумарним показатељима за 64 општине у Републици Србији (8,4% регистрованих домаћинстава и 9,9% категорисаних лежајева). Тиме је реализована почетна етапа стратешког позиционирања сеоског туризма у рудничко-таковском крају у Моравичком округу.

¹³ <http://www.vesti.rs/Ekonomija/Prihod-od-turizma-oko-850-miliona-dolara-2.html>

У 80 регистрованих сеоских домаћинстава на подручју општине Горњи Милановац у 2009. години остварено је 15.000 ноћења туриста и, по том основу, приход од 230.000 евра. Остварени приход од сеоског туризма еквивалентан је 9% укупне вредности кромпира или 10% укупне вредности шљиве или 30% укупне вредности пшенице или 34% укупне вредности јабука које су произвела 7.402 домаћинства која поседују индивидуално пољопривредно газдинство у општини Горњи Милановац.

Сеоска домаћинства, Туристичка организација и општина Горњи Милановац су показали и доказали да желе, умеју и хоће да сеоски туризам буде у средишту пажње привредне, демографске и еколошке одрживости већ укључених и осталих села у рудничко-таковском крају.

Потенцијални приход од сеоског туризма у Србији, уколико би се развио до нивоа достигнутог у општини Горњи Милановац, процењује се на преко 23 милиона евра.

Успех сеоских домаћинстава у рудничко-таковском крају најбољи је показатељ потенцијала сеоског туризма у Србији.

Литература

1. Bogdanov Natalija (2008): Small Rural Households in Serbia and Rural Non-Farm Economy (Best Monograph in the Area of Agri-Economy in Serbia in 2007), UNDP Serbia, Belgrade, 2007; Re-printed – Publisher second edition: Serbian Association of Agricultural Economists, Belgrade
2. Вујовић Славољуб (2006): Кнић као потенцијална дестинација сеоског туризма. Економика пољопривреде, број 3, Београд, стр. 847-856.
3. Вујовић Славољуб (2007): Агротуризам као подстицајни фактор економског развоја Војводине, Економика пољопривреде, број 2, Београд, стр. 215-230.
4. Вуковић Предраг и сар. (2007): Одрживи туристички развој руралних подручја Србије. Економика пољопривреде, број 3, Београд, стр. 369-380.
5. Гајић Тамара (2009): Карактеристике развоја и утицаја туризма на укупну привреду Војводине, Економика пољопривреде, број 2, стр. 303-318.
6. Гајић Тамара, Ђурица Нина, Бошковић Татјана (2010): Економско активирање људских ресурса у туристичкој привреди - пример Јужнобачког округа, Економика пољопривреде, број 1, Београд, стр. 61-78.

7. Деђански Стевица, Пузић Горан (2010): Менаџмент развоја винског туризма у Србији као основа развоја локалних заједница. Економика пољопривреде, број 3, Београд, стр. 463-474.
8. Бенедић Миролуб (2010): Здрава храна као фактор туристичке конкурентности Србије. Економика пољопривреде, број 4, Београд, стр. 681-690.
9. Djordan Slobodanka, Sevarlic M., Zakic Zorka (2000): New Model of Regional Rural Development - case study Kostunici, Serbia. Proceedings of the 7th International Agrieconomic Scientific Days „Agricultural and Rural Development for Regions“, Gyongyos, Hungary, Volume 1 (A-F), pp. 252-257.
10. Veselinović B., Ševarlić M., Todorović Marina (2007): Village Tourism as Generator of Rural Development in Serbia: Situation and Perspectives. Temathic Proceedings 100th Seminar of the EAAE: Development of Agriculture and Rural Areas in Central and Eastern Europe, European Association of Agricultural Economists and Serbian Association of Agricultural Economists, Novi Sad, p.p. 397-402.
11. Живков Г. (2010): Одрживо финансирање инвестиција пре и после кризе (презентација), Конференција о инвестицијама у агробизнис сектор Србије, Agropress, Новосадски сајам, Нови Сад, 18. мај 2010. године; http://www.agropress.org.rs/files/finasiranje_poljoprivrede_-_goran_zivkov.pdf
12. Мухи Бела (2010): Рурални туризам као фактор ревитализације села у Војводини – изазови и правци развоја. Економика пољопривреде, број 3, Београд, стр. 475-486.
13. Петровић Златана (2007): Одмор у селу – општина Горњи Милановац. Туристичка организација општине Горњи Милановац, Горњи Милановац.
14. Полић С. Јована (2010): Туризам у Србији. http://www.b92.net/putovanja/destinacije/evropa.php?nav_category=823&nav_id=418953, Датум приступа страници: 21.03.2010.
15. Поповић Весна, Миловановић М., Томић Д. (2008): Подршка пољопривреди и руралном развоју у функцији смањења сиромаштва у Србији, Економика пољопривреде, број 1, стр. 69-83.
16. ***** (2010): Сиромаштво у Србији, 2008-2010., РЗС, Београд; <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=532>

17. Тодоровић Александар (2007): Туристички потенцијал Рудничког краја. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 57: 213-222.
18. Todorović Marina, Ševarlić M., Bjelij S. (2003): Villages and Tourism of Serbia in Terms of Globalisation – Case Studu Kostunici. Symposium Tourism in Terms of Globalization, Ohrid, May 29-30, 2003
19. Хамовић Владана, Цвијановић Д., Бошковић Д. (2009): Репозиционирање Србије као туристичке дестинације. Економика пољопривреде, број 3, стр. 367-376.
20. Чордаш Роберт (2006): Регионални екотуризам на територији северне Бачке - општине Суботица. Економика пољопривреде, број 3, Београд, стр. 835-846.
21. Шеварлић М. (2000-б): Нови приступ развоју руралних подручја. Репорт, Београд, 7: 40-42.
22. Шеварлић М. (2000-ц): Дани шљиве у Коштунићима. Репорт, Београд, стр. 32-36.
23. Шеварлић М. (2000-е): Агробизнис програми у функцији интегралног руралног развоја региона Сувобор. Proceedings VI International Conference „Vlasina Meeting 2000“ - The Future of Rural Regions, Vlasotince, Yugoslavia, pp. 15-16.
24. Шеварлић М. (2001): Село на прагу трећег миленијума. Наше село 1, Чачак, стр.3-8.
25. Шеварлић М. (2006-а): Сеоски туризам у концепту мултифункционалне пољопривреде Србије. Међународни научни скуп "Мултифункционална пољопривреда и рурални развој – развој локалних заједница", Економика пољопривреде, Тематски број, (Год./Вол. LIII, бр./N^о ТБ (13-667), Београд, стр. 355-364.
26. Шеварлић М. (2006-б): Рурални ресурси – потенцијали развоја сеоског туризма. Књига апстраката “Природни ресурси – основа туризма”, Београд, стр. 125–126.
27. Шеварлић М. (2007): Руралне манифестације у Србији: од очувања и повратка традицији до универзитетске дисциплине. Тематски зборник Међународног научног скупа „Мултифункционална пољопривреда и рурални развој (II) – Очување руралних вредности“, Београд – Беоцин, стр. 845-851.

Др Миладин Шеварлић, Златана Петровић

28. Шеварлић М., Николић Марија (2006): Социо-економска структура домаћинства која поседују индивидуално пољопривредно газдинство у Србији. Тематски зборник „Пољопривреда и рурални развој Србије у транзиционом периоду“, Друштво аграрних економиста Србије, Београд, стр. 89-118.
29. Шеварлић М. М., Петровић Златана (2010): Привредни значај, туристички имиџ и одрживи развој сеоског туризма у рудничко-таковском крају. Тематски зборник радова „Унапређење туризма као фактор развоја привреде Републике Србије“, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 236-251.

Остали извори информација

Дестинације/Села, Туристичка организација Србије,
www.srbija.travel/destinacije/sela

Музеј рудничко-таковског краја, www.muzejgm.org

О општини Горњи Милановац: географске одлике, галерија слика, историја, култура, привреда, стари Милановац, www.gornjimilanovac.rs

Планиране активности Сектора за туризам у 2010. години, објављено 24.01.2010. године, <http://www.turizam.merr.gov.rs/index.php/yu/poetna/7--2010>

Програми посете туристичким локалитетима, Туристичка организација општине Горњи Милановац, www.togm.org.rs/programi.htm

Сеоски туризам - боравак у сеоским домаћинствима, Туристичка организација општине Горњи Милановац, www.togm.org.rs/seoski.htm

Сеоски туризам Србије, www.selo.co.rs

Примљено: 12.05.2011.

Одобрено: 26.09.2011.

UDC: 338.48-44(1-22)(497.11)

DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE MUNICIPALITY OF GORNJI MILANOVAC-AN EXAMPLE FOR VILLAGES IN SERBIA

Miladin M. Ševarlić¹, Ph.D., Zlatana Petrović²

¹ Faculty of Agriculture, University of Belgrade, Serbia

² The association of entrepreneurs in rural tourism of Serbia

Summary

Rural tourism in Serbia is increasingly becoming one of the most important and profitable additional activities, while in the successful rural households it is their main economic activity.

Beside the mountain town and resort Rudnik, several villages (Koštunići, Trudelj, Brusnica, Klatičevo, Leušići, Gojna Gora, ...) have acquired an image of distinctive tourist destinations. Their results confirm the leading position in the municipality of Gornji Milanovac in Moravički districts as well as respectability in the rural tourism supply of Serbia.

This paper presents the basic indicators of the rural tourism development in the municipality of Gornji Milanovac (number of registered households, categorized rooms, beds and guests; realized revenue), with special emphasis on the 2002-2009 period.

Based on the researching results for the municipality of Gornji Milanovac, there is given an estimate of the potential impact of rural tourism in the Republic of Serbia.

Key words: rural tourism, municipality of Gornji Milanovac, poverty reduction, sustainable rural development, socio-economic importance, assessment of the rural tourism potentials in Serbia.

Author's Address:

Prof. dr Miladin M. Ševarlić,
Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu
11080 Beograd-Zemun, Nemanjina 6
Republika Srbija
Phone: +381.11.2615315
E-mail: milsevar@eunet.rs